म. ग्रं. सं. ठाणें.
विषय काव्य
सं. क्र. २५००

प्रवासी पक्षी

संपा. शंकर वैद्य

REFBK-0025998
REFBK-0025998

संदर्भ कार्य

२५९९

२५९९८

५१७२।८९

मराठी ग्रंथ संग्रहालय ठाणे
ग्रं. क्र. २५९९
कार्य २५९९८
५१७२।८९
शाखा (स्थळ प्रत)

कुसुमाग्रज यांचे इतर कवितासंग्रह

जीवनलहरी

जाईचा कुंज (बालकाव्य)

विशाखा

समिधा (गद्यगीते)

किनारा

मेघदूत

मराठी माती

स्वगत

हिमरेषा

वादळवेल

रसयात्रा

छंदोमयी

मुक्तायन

बालबोधमेव्यातील कुसुमाग्रज
(संपा. : पद्मा मोरजे)

प्रवासी पक्षी

(‘ छंदोमयी ’, ‘ मुक्तायन ’, ‘ पाथेय ’ या संग्रहांतील
कुसुमाग्रजांची निवडक कविता)

संपादक
शंकर वि. वैद्य

REFBK-0025998
REFBK-0025998

पॉप्युलर प्रकाशन
(जागतिक मराठी परिषदेकरिता)

प्रवासी पक्षी
कुसुमाग्रजांच्या
निवडक कविता

संपादक
शंकर वि. वैद्य

पॉप्युलर प्रकाशन
(म– ६००)

© पॉप्युलर प्रकाशन प्रा. लि.

प्रथम आवृत्ती : १९८९/१९११

प्रकाशक
रामदास भटकळ
पॉप्युलर प्रकाशन प्रा. लि.
३५ सी, पं. मालवीय मार्ग
ताडदेव, मुंबई– ४०००३४

मुद्रक
आनंद लाटकर
कॉम्प-प्रिंट कल्पना प्रा. लि.
४६१/४, सदाशिव पेठ, टिळक रोड
पुणे– ४११०३०

PRAWASI PAKSHI
(Marathi Poems)
Editor—Shankar V. Vaidya

हे पुस्तक ‘जागतिक मराठी परिषदे’च्या निमित्ताने छापले आहे.

अनुक्रमणिका

प्रस्तावना	नऊ
प्रवासी पक्षी	१
हे गगना	३
आधार	४
कणा	५
हुकुमशाहा	६
कलोजस	७
नट	९
खुर्च्या	१२
विशेषणे	१४
गाभारा	१५
स्वयंभू	१८
अखेर कमाई	१९
प्रार्थना	२०
ज्योतिराव	२१
म्हातारा म्हणतोय	२४
पर्वणी	२५
घृणास्पद	२७
राजा आला	२९
पुतळे आभार मानतात	३३

अश्वमेध	३४
संशोधक	३५
संत	३७
आश्चर्य	४४
याचक	४५
प्रेमयोग	४७
संस्कृती	५०
झोपेन माताजी	५१
प्रेम म्हणजे	५३
यौवन	५५
डाकबंगला	५७
सातवा	५८
अजूनही	५९
राणी	६१
तळघर	६३
मौन	६४
आशा	६५
माऊंट अबू	६७
कारवार	६९
सूर्य	७२

मराठी ग्रंथ संग्रहालय
दा. क्र.
शाखा

राजसागर	७३
डोह	७४
पळस	७५
अस्तानंतर	७६
याच मातीतून	७७
तो	७९
भीती	८०
पुतळा	८१
नजर	८४
नक्षत्रांनो	८५
अनामंत्रित	८७
पराभवासाठी	८९
सीमा	९१
असीम	९२
कविप्रकरण	९३
कागद	९७
भेटीलागी	९९
मी	१०२
नदीकिनारी	१०४
शलाका	१०५

प्रवासी पक्षी

अंधारलेल्या
आकाशातून
चालले होते
काही पक्षी !
श्रावण ओल्या
हवेवरती
सरकत होती
सफेत नक्षी.
माझे आकाश
माझा अंधार
यांचे अपार
भेदत आहेत
जीवनाची
हलती जाग
अजीवावर
खोदत आहेत.
नि:शब्दावर
वल्हवणाऱ्या
सफेत नौका
सफेत शिडे
मीच नव्हे
पृथ्वी सारी
पाहात होती
त्यांच्याकडे.

मराठी ग्रंथ संग्रहालय ठाणे
२५९९
काव्य २५९९९
पु-१२-९

ऐकले आहे
प्रवास करतात
दिवस रात्र
हजार मैल

डोंगर दऱ्या
नद्या सागर
शहरे जंगले
यांच्या पैल.

आले आहेत
अदृश्यातुन
जाणार आहेत
अदृश्यात

अनंताचे
मौनी बाबा
हसले थोडे
अंधारात.

गीतावाचुन
साथीवाचुन
अथांगातील
गती उरली

छातीत उगाच
गहिवर भरला
उगाच पापणी
भिजून गेली.

हे गगना

हे गगना तू माझ्या गावी
        आणि तिच्याही गावी
तुला उदारा, पहिल्यापासुन
        सर्व कहाणी ठावी.

अशी दूरता अपार घडता
        एक तुझीच निळाई
अंतरातही एकपणाचे
        सांत्वन जगवित राही.

घन केसातुनि तिच्या अनंता
        फिरवित वत्सल हात
सांग तिला की दूर तिथेही
        जमू लागली रात.

आधार

चिंब चिंब
   भिजतो आहे,
भिजता भिजता
   मातीमध्ये
पुन्हा एकदा रुजतो आहे.
हिरवे कोवळे कोंब माती
माझ्याभोवती बांधते आहे
विरते पाश सरते नाते
पुन्हा पुन्हा सांधते आहे.

   अहो माझे तारणहार,
   जांभळे मेघ धुवांधार,
तेवढा पाऊस
   माघार घ्या;
आकाशातील प्रवासाला
आता तरी आधार द्या.
आधार म्हणजे
निराधार...

कणा

‘ओळखलंत का सर मला’ – पावसात आला कोणी
कपडे होते कर्दमलेले केसावरती पाणी.
क्षणभर बसला नंतर हसला बोलला वरती पाहून :
‘गंगामाई पाहुणी आली, गेली घरट्यात राहून;
माहेरवाशीण पोरीसारखी चार भिंतींत नाचली
मोकळ्या हाती जाईल कशी–बायको मात्र वाचली–
भिंत खचली चूल विझली होते नव्हते नेले
प्रसाद म्हणून पापण्यांमधे पाणी थोडे ठेवले–
कारभारणीला घेऊन संगे सर, आता लढतो आहे
पडकी भिंत बांधतो आहे. चिखलगाळ काढतो आहे’
खिशाकडे हात जाताच हसत हसत उठला,
‘पैसे नको सर, जरा एकटेपणा वाटला–
मोडून पडला संसार तरी मोडला नाही कणा
पाठीवरती हात ठेवून नुसते लढ म्हणा.’

हुकूमशहा

हुकूमशहांचे
   काचमहाल
सत्तेच्या आणि संपत्तीच्या
उन्मादाने ओथंबलेले,
जन्म देतात
असामान्यतेच्या आविर्भावातून
अमानुष बलात्कारांना;
पण तोपर्यंतच,
जोपर्यंत सामान्य माणूस
रस्त्यातला
जंगलातला
शेतातला कारखान्यातला
उठत नाही जाळ होऊन
आणि करीत नाही चुराडा
दगडांचा वर्षाव करून
त्या बिलोरी ऐश्वर्याचा.

संस्कृतीच्या व्यवहारात
हा एक दिलासा आहे
की सामान्य माणूस
कधीही मरत नाही
कितीही मारला तरी.

कलोजस

तो व्ही. टी. वर असतो
तेव्हा कोणीच नसतो,
अस्तित्वाच्या फांदीला लोंबणारा
चुरगळलेल्या मांसाचा
कंटाळलेल्या अस्थींचा
एक सांगाडा घामेजलेला,
गर्दीची गती अंगावर घेऊन
वहात जातो निर्जीवपणाने
कुर्ल्याकडे,
सांडपाण्यातील किडयासारखा,
व्यक्तित्वहीन.
पण कुर्ल्यातील सिंगल रूममध्ये येऊन
चटईवर, चौपाईवर मरून
तो जेव्हा पुन्हा उठून बसतो
दिवेलागणीच्या प्रकाशात,
तेव्हा तो झालेला असतो
एक प्रचंड कलोजस
बाप
भाऊ
नवरा ...
पेटलेल्या चुलीचा स्वामी,
छताला टांगलेल्या दिव्याचा

रखवालदार,
अस्तित्वाचे अठरा लगाम
    सांभाळणारा,
अठरा सोनेरी अश्वांच्या पाठीवर
आसूड ओढीत
आपल्या ग्रहमालेचा परिवार
जीवनाच्या अंतराळात
मिरवीत नेणारा एक
साक्षात् सूर्यनारायण !

नट

नांदीनंतर
पडदा उघडला
तेव्हा मी तुडुंब भरलेला होतो
हजारो रंगीबेरंगी शब्दांनी,
शरीरभर रोरावणाऱ्या
        असंख्य आविर्भावांनी,
भीतींनी, आशांनी, अपेक्षांनी;
आता
भरतवाक्य संपल्यावर
सर्व प्रेक्षालय रिते झाले आहे
आणि संहितेत नसलेल्या
        प्रयाणाची तयारी करीत
मी उभा आहे
रंगमंचावर, एकटा,
समोरच्या प्रेक्षालयाप्रमाणेच
संपूर्ण रिकामा.

मी उच्चारलेले
काही शब्द, अजूनही
प्रेक्षालयातील धूसर
मंदप्रकाशित हवेवर
पिंजारलेल्या कापसासारखे

तरंगत आहेत,
माझे काही आविर्भाव
रिकाम्या खुर्च्यांच्या हातांना
बिलगून बसले आहेत,
मी निर्माण केलेले
हर्षविमर्षाचे क्षण
पावसाने फांद्यांवर ठेवलेल्या
थेंबांसारखे
भिंतींच्या कोपऱ्यावर
थरथरत आहेत
अजूनही.
हा एक दिलासा
माझ्या रितेपणाला.
नाटक संपल्याची खंत–
ती आहेच.
नाटक नव्हे, तीन तासांचे
एक अर्करूप अस्तित्व
संपले आहे.
पण संपले आहे ते फक्त
इथे – माझ्याजवळ.
माझ्या त्या अस्तित्वाच्या
कणिका घेऊन
हजार प्रेक्षक घरी गेले आहेत;

मी एक होतो
तो अंशाअंशाने
हजारांच्या जीवनात
        – कदाचित स्मरणातही –
वाटला गेलो आहे.

खुर्च्या

त्या अवाढव्य प्रेक्षागृहामध्ये
एकटा मी
स्टेजवर उभा राहून
समोर पाहात होतो –
खुर्च्या ... फक्त खुर्च्या ...
अस्तित्वाच्या टोकापर्यंत
क्षीण होत जाणाऱ्या उजेडात
नुसत्या खुर्च्या ...
रिकाम्या ...
आणि तरीही सचेतन,
नुकत्याच उठून गेलेल्या माणसांपेक्षाही
भयानक सचेतन,
स्वत:चं भानामती विश्व
निर्माण करणाऱ्या
क्रूर ...
स्टेजकडे एकटक पाहणाऱ्या
नि:शब्द ... निर्दय ....
हजार माणसांची कलेवरं
प्रेक्षालयाच्या दरवाज्याबाहेर
फेकून देणाऱ्या ...
राक्षसिणी ...
जागेवरून उठत नव्हत्या

करकचून बसलेल्या
आणि तरीही पसरत होत्या
साऱ्या हवेमध्ये
तडजोड नसलेल्या द्वेषाने.

मी चटकन् विंगमध्ये गेलो
आणि जाता जाता ऐकला
हास्याचा एक प्रचंड स्फोट
गलिच्छ तिरस्काराने
निथळलेला,
जो होता माझ्यासाठी
आणि त्या सर्वांसाठीही
जे खुर्च्यांवर बसून गेले होते
भूतकाळात
आणि बसणार होते
भविष्यकाळातही.

विशेषणे

आमची संस्कृती–
वक्ता सावेश म्हणाला,
उदार, न्यायी, नैतिक, सात्त्विक
इत्यादी ... तिचा–
जयजयकार असो
सर्व सभाजन गरजले.
तेवढ्यात एक अनामिक उठला
म्हणाला, जयजयकार
जरूर असो,
पण या प्रत्येक विशेषणाखाली
एकेक प्रेतागार आहे
तेही आपण शोधले पाहिजे.
उत्तम—सभाजन ओरडले,
प्रेतागाराचा शोध
प्रेत झाल्याविना घेता येत नाही.
हा शोध आम्ही
तुझ्यावरच सोपवितो.
सभाजनांनी त्या अनामिकाचे
प्रेतात रूपांतर केले
आणि उदार, न्यायी इत्यादी
विशेषणांच्या सरणावर
त्याला जाळून टाकले.

गाभारा

दर्शनाला आलात ?
या –
पण या देवालयात
सध्या देव नाही.
गाभारा आहे, चांदीचं मखर आहे,
सोन्याच्या समया आहेत,
हिऱ्यांची झालर आहे –
त्यांचंही दर्शन घ्यायला
   हरकत नाही.
वाजवा ती घंटा
आणि असे इकडे या –
पाहिलात तो रिकामा गाभारा ?
नाही – तसं नाही –
एकदा होता तो तिथे.
काकड आरतीला उठायचा
शेजारतीला झोपायचा,
दरवाजे बंद करून
बरोबर बाराला जेवायचा,
दोन तास वामकुक्षी घ्यायचा,
सारं काही ठीक चाललं होतं.
रुपयांच्या राशी
माणिकमोत्यांचे ढीग

पडत होते पायाशी,
दक्षिण दरवाज्याजवळ
मोटारींचे भोंगें वाजत होते,
मंत्रजागर गाजत होते,
रेशमीं साड्या, टेरीनचे सूट
समोर दुमडत होते,
बँकेतील हिशेब हरिणाच्या गतीनं
बागडत होते,
सारे काही घडत होते
हवे तसे.
पण एक दिवशी – आमचं दुर्दैव –
उत्तर दाराजवळ आडवलेला
कोणी एक भणंग महारोगी
तारस्वरात ओरडला –
‘ बाप्पाजी बाहेर या ! ’
आणि काकडआरतीला
पहाटे आम्ही पाहतो
तो गाभारा रिकामा.
पोलिसात वर्दी
आम्ही दिलीच आहे;
परत ? कदाचित् येईलही –
पण महारोग्यांच्या वस्तीत
तो राहिला असेल
तर त्याला पुन्हा

प्रवेश द्यावा की नाही,
याचा विचार करावा लागेल
आमच्या ट्रस्टींना.
जयपूरला पत्रव्यवहार चालू आहे
दुसऱ्या मूर्तीसाठी.
पण तूर्त
गाभाऱ्याचं दर्शन घ्या,
तसं म्हटलं तर
गाभाऱ्याचंच महत्त्व अंतिम असतं.
गाभारा सलामत
तो देव पचास.

स्वयंभू

आतल्या घराकडे पाहात
तो उद्गारला,
आत एकदम अंधार कसा ?
मी म्हटलं,
हा अंधार अनेक वर्षांपासूनचा.
तो म्हणाला,
हे अनैसर्गिक आहे.
या काळात कधी प्रकाश इथे उगवलाच नाही ?
उगवला – मी म्हणालो --
खूप उगवला
जागोजाग उगवला
रंगीबेरंगीही उगवला,
पण तरीही हा अंधार
कायमच होता
आणि आहेही;
कारण हा अंधार म्हणजे
प्रकाशाचा अभाव नव्हे
तो स्वयंभू आहे
भिंतीतून झिरपणारा.

अखेर कमाई

मध्यरात्र उलटल्यावर
शहरातील पाच पुतळे
एका चौथऱ्यावर बसले
आणि टिपं गाळू लागले.
ज्योतिबा म्हणाले,
शेवटी मी झालो
फक्त माळ्यांचा.
शिवाजीराजे म्हणाले,
मी फक्त मराठ्यांचा.
आंबेडकर म्हणाले.
मी फक्त बौद्धांचा.
टिळक उद्गारले,
मी तर फक्त
चित्पावन ब्राह्मणांचा.
गांधींनी गळ्यातला गहिंवर आवरला
आणि ते म्हणाले,
तरी तुम्ही भाग्यवान.
एकेक जातजमात तरी
तुमच्या पाठीशी आहे.
माझ्या पाठीशी मात्र
फक्त सरकारी कचेऱ्यातील भिंती !

प्रार्थना

महापुरुष मरतात
तेव्हा
जागोजागचे संगमरवरी दगड
जागे होतात
आणि चौकातल्या शिल्पात
त्यांचे आत्मे चिणून
त्यांना मारतात
पुन्हा एकदा...बहुधा कायमचेच.
म्हणून–
महापुरुषाला मरण असते
दोनदा,
एकदा वैऱ्यांकडून
आणि नंतर भक्तांकडून.
हे संगमरवरी मरण तुला न लाभो
ही माझी या शुभदिनी मनोमन प्रार्थना.

ज्योतीराव

तुमचा देहाकार पुतळा
ज्योतीराव, आज राजधानीत
राजधानीच्या गर्भागारात
थाटानं उभा राहिला –
आनंद वाटला.
टाळ्यांनी गजरलेली भाषणं
हारतुऱ्यांच्या राशी
(हे तुमच्या समाजाला प्रोत्साहनच)
वृत्तपत्रांतून फोटो, स्फुटे, इत्यादी –
हेही आनंददायकच.
ज्योतीराव परवडत नसले तरी
त्यांचे पुतळे आम्हाला परवडतात
आणि वर्षातून एकदा
घनघोर आठवतात
लांबरुंद लफ्फेदार भाषणांसाठी –
' हेही नसे थोडके. '
जेव्हा ज्योतीराव,
चंद्रसूर्य मावळतात,
तेव्हा त्या घानांध काळोखात
काजव्यांनाही
प्रकाशदाते म्हणावं लागतं.
थांबा – ज्योतीराव,

तुमच्या हातातला आसूड
असा क्रोधानं उगारू नका ....
तुमचं सारं सत्यशोधन
गावागावातल्या भिंतींवरती
कोळिष्टकासारखं
चढून बसलं आहे,
मान्य आहे ...
जातीयतेवर पहिला
वज्रकठोर प्रहार करणारं
तुमचं महर्षीपद
आम्ही माळ्यांच्या जमातीत
रेटलं आहे,
मान्य आहे ...
तुम्ही दिलेले प्रकाशकिरण
सत्तालालसेच्या गटारात
आम्ही फेकले
आणि तुम्हाला केले
फक्त भोई
सरंजामी पालख्यांचे,
मान्य आहे ...
पण एक लक्षात ठेवा, ज्योतीराव,
तुम्ही आता फक्त
पुतळा आहात,
पुतळ्यांना अधिकार नसतो

संतप्त होण्याचा,
भोवतालच्या व्यवहारात उतरण्याचा,
त्यांना अधिकार असतो फक्त
जयंतीमयंतीच्या हारांचा,
आणि एरव्ही
काकादिक पक्ष्यांच्या
विष्ठाप्रधान सहवासाचा.

म्हातारा म्हणतोय....

भीक आली भीक
डोळे पुसूनशान बये
थोडं तरी शीक ॥
तुह्यासाठी लुगडं आलंय
माह्यासाठी सद्रं आलंय
धान्य आलंय, पैसं आलंय
सायबांकडून रडणं आलंय
त्येच्यासाठी घरावर पण
कुऱ्हाड कोयतं झडलं पायजे
रस्त्यावरती रगत वोकून
पोटचं पोर पडलं पायजे ॥
भीक आली भीक
डोळे पुसूनशान बये
थोडं तरी शीक ॥
पाव आलंय बिस्कूट आलंय
भाडं आलंय चूल आलंय
कांबळं आलय घोंगडं आलंय
भलाईला फूल आलंय
त्येच्यासाठी काळजामंदली
माया थोडी सुटली पायजे
मवाल्यांच्या ओझ्याखाली
लाडकी लेक फुटली पायजे ॥

पर्वणी

व्यर्थ गेला तुका । व्यर्थ ज्ञानेश्वर
संतांचे पुकार । वांझ झाले ।।

रस्तोरस्ती साठे । बैराग्यांचा ढीग
दंभ शिगोशीग । तुडुंबला ।।

बँड वाजविती । सैंयापिया धून
गजाचे आसन । महंतासी ।।

भाले खड्ग हाती । नाचती गोसावी
वाट या पुसावी । अध्यात्माची ।।

कोणी एक उभा । एका पायावरी
कोणास पथारी । कंटकांची ।।

असे जपीतपी । प्रेक्षकांची आस
रुपयांची रास । पडे पुढे ।।

जटा कौपिनांची । क्रीडा साहे जळ
त्यात हो तुंबळ । भाविकांची ।।

क्रमांकात होता । गफलत काही
जुंपते लढाई । गोसाव्यांची ।।

साधू नाहतात । साधू जेवतात
साधू विष्ठतात । रस्त्यावरी ।।

येथे येती ट्रक। तुपसाखरेचे
टँकर दुधाचे। रिक्त तेथे॥

याच्या लंगोटीला। झालर मोत्यांची
चिलीम सोन्याची। त्याच्या पाशी॥

येथे शंभराला। लाभतो प्रवेश
तेथे लक्षाधीश। फक्त जातो॥

अशी झाली सारी। कौतुकाची मात
गांजाची आयात। टनावारी॥

तुका म्हणे ऐसे। मावेचे मइंद
त्यापाशी गोविंद। नाही नाही॥

घृणास्पद

राजस्थानातील तो आदिवासी पट्टा
अरवलीच्या खडकाळ डोंगरांतून
थेट उदेपूरच्या
संगमरवरी प्रासादांना भिडलेला
मातकट केसाळ सर्प
राजवाड्यातील पलंगाच्या पायथ्याला
खेटावा तसा -
आणि आज हा
सह्याद्रीच्या दऱ्याखोऱ्यावर
विराट कोळिष्टकासारखा लोंबलेला,
विसाव्या शतकाच्या अदम्य धास्तीने
दहाव्या शतकाच्या तळाशी पडलेला
अर्धनग्न आदिवासी प्रदेश –
तसाच – अगदी तसाच.
(आमची राष्ट्रीय एकात्मता)
तीच भयग्रस्त माणसं
झाडाझुडपांत उगवलेली
पण माणसाचा आकार मिळाल्याने
पृथ्वीचे पालन घालवून बसलेली,
वस्त्रहीन देहावर
उपेक्षेची वारुळं घेऊन फिरणारी,

उपासमारीच्या आगडोंबात
जन्मभर जळलेली.
करपलेल्या कातडीत बांधलेली ती एक
म्हातारी
डोक्यावरून ओघळणारा
सफेत काथ्याचा संभार,
सात जन्माचे भयभीत भिकारीपण
मुद्रेवर साचलेले,
उघडया छातीवरील
उद्‌ध्वस्त स्त्रीत्वाचे अवशेष ...
माझे मित्र म्हणत होते
    पार्लमेंटमधील अमूक ठराव
    साहित्यसंमेलनातील तमूक परिसंवाद
आणि माझं मन म्हणत होतं
    जे समोर दिसतं आहे
    ते असंच आहे तोपर्यंत
मुंबई पुणे दिल्ली काशी कलकत्ता
    सर्व निरर्थक आहेत
    नव्हे, घृणास्पद.

राजा आला—

बया बया माझ्या गावी
आज परधान आला
परधान कशी म्हणू
राजा तोच रयतेला ॥

जंगलाला पाय फुटे
वाडापाडा घेई धाव
घारीपरी इमान ते
घेईतिठ्यांवर ठाव ॥

सरपंच वरडला
म्हणा झिंदाबाद म्हणा
घेवापरी नभातून
आला मुलखाचा राणा ॥

शिपायांच्या हाती दंडे
पुढाऱ्यांच्या हाती हार
रांगड्यांच्या दिठीमंदी
व्हतं इमानाचं दार ॥

दारातून आला राजा
चाळू लागे झराझरा
बया बया रूप त्येचं
जसा शुकराचा तारा ॥

मराठी ग्रंथ संग्रहालय
2yee
काव्य 2yee
संग्रह शाखा

राजा चाले झपाझपा
राजबंसी हंसावाणी
संगे-केवड्याचं पान
तशी गोरीगोरी राणी ।।

थवा जाई वस्तीकडे
म्होरं ढव्‌ळे टोपीवाले
मागं हुंदडती पोरं
थोर बापे चिंध्यातले ।।

कुठं वहळती नाले
कुठं चिखलाचा राड
माहा राजा हिमतीचा
उड्या मारी ताडताड ।।

वाटेवरी रेटारेट
गर्दी झाली येडीपिशी
राजा न्याहाळत गाव
काही बोले पुढाऱ्यांशी ।।

कुठं खाचरात घुसे
पुसे, पीक कसं काय ?
धनी फिरवितो डोळे
खाली लटलटे पाय ।।

कुठे कडेवरी पोर
त्येचा गाल कुरवाळी
पुसे, बेटा-नाव काय ?
बेटा फोडी डरकाळी ।।

कुठं खोपट्यात शिरे
म्हणे म्हातारीला आत
कैसा चले—— म्हातारीचे
गेले घशामंदी दात ।।

थवा आला पारावर
राजा बोले रयतेशी
त्याची दिल्लीवाली बोली
रांगड्यांना कळे कशी ।।

अशा डॉलडांगोऱ्यात
त्येची झाली गावफेरी
असा दादला दे रे देवा,
मनी म्हणतात पोरी ।।

राजा आला राजा गेला
पुन्हा इमान ते उडे
समदे लोक खुळावून
बघतात ढगाकडे ।।

गाव झाला सुना सुना
रस्ता रिता भूतापरी
लाल निळ्या पताकांचा
केर उडे वाऱ्यावरी ॥

राजासाठी घरोघर
आज पीठमीठ येई
आठ दिवस रजा व्हती
आता पेटा चूलबाई ॥

पुतळे आभार मानतात
(९ ऑगस्ट)

तुमचे हार पोचले
जयघोष पोचले
कल्पनेतही नसलेले
लष्करी कुर्निसातही पोचले.

फासावर चढताना
संसार जाळताना
रक्त सांडताना
आमचे एक स्वप्न होते :

रंकांच्या माथ्यावरील छपराचे
उघड्या अंगावरील वस्त्रांचे
उपाशी पोटातील अन्नाचे,
स्वातंत्र्याच्या सफलतेचे.

घोष विरल्यावर, दिवे विझल्यावर
मध्यरात्रीच्या निवांतात
गिधाडांचे थवे आले
त्या स्वप्नाचे तुकडे चोचीत घेऊन—तेही पोचले.

ऐसे हे शुभ्र घोडे आगळे । तबेला– लावण्याचे उमाळे
वेगाच्या उद्दाम कल्लोळे । दशदिशा धावती ॥

सतेज देखणे आकार । नवरत्नांचे अलंकार
डौलाचे नाना प्रकार । किती येक ते ॥

वाऱ्यावर उडे आयाळ । वदन झाले फेसाळ
महाकल्पाचे जणू वादळ । अवकाशा चिरितसे ॥

जवळदूरच्या लोकी । स्थापून स्वामींची मालकी
बजावून प्रेमे पायकी । परत येती ॥

लाभे स्वामीची भलावणी । सांडे स्मिताचे गुलाबपाणी
अहाहा काय ही इमानी । अश्वजातीची ॥

संतोषून स्वामी म्हणती । आत्ता द्या यांची आहुती
होईल तेणे तया प्राप्ती । स्वर्गलोकाची ॥

आधी खरारा करा नेटका । हरबरा खिलवा हवा तेतुका
तदनंतरी होमात टाका । विधिपूर्वक ॥

येणेपरी हवन घडे । मंत्रोक्त वन्ही धडधडे
अश्वात्मे सर्व स्वर्गाकडे । चौखूर धावले ॥

स्वामींचे खुणावती डोळे । उघडले तबेल्याचे गाळे
उमद्या अश्वांची नवदळे । फुरफुरत ठाकिन्नली ॥

संशोधक

ज्या संताने
परमेश्वराच्या महाकाव्याला
' आई ' म्हणून प्रथमतः हाक घातली,
ज्याने पाहिले त्याच्या स्वरूपात
जन्मदात्रीचे निःस्वार्थ हात
वत्सल स्तन
आणि श्रांताचे मस्तक जोजविणारा
कोमल अंकप्रदेश,
ज्याने जाणली त्याच्या आंतरजीवनांतील
प्रसूतीची लालगर्भ वेदना
हर्षाच्या उत्सवाने वेढलेली,
ज्याने कल्पिली त्याच्या आकाशित नेत्रांमध्ये
दूध पिणाऱ्या वत्सावर रुतलेली
ओलसर नजर
स्वतःच्या मायेनेच शिणलेली,
तो होता मानवजातीचा
सर्वश्रेष्ठ कल्याणकर्ता संशोधक.
कारण माणसाच्या चिरंतन एकटेपणाला
त्याने दिली आहे एक आई
अंधारांतून हाक मारायला,
दिला आहे एक वत्सल पदर
धुळीने माखलेले तोंड लपवायला,

मायेने थरथरणारा एक हात
जखमातील रक्त टिपायला,
एक निरांजनी नजर
आमच्या लांबलचक रस्त्यावरती
उजेडाचे सोनपाणी शिंपायला.

संत

(श्री बाबा आमटे यांच्यासाठी)

" साधुसंत येती घरा
तोचि दिवाळी दसरा "

आज आहे महोत्सव माझ्या शब्दांचा
उसासले आहेत माझ्या निरर्थक नभावर
सहस्रावधी वारकरी नेत्र
तुला पाहण्यासाठी
माझ्या घराच्या एकलकोंड्या कौलारावर
बसले आहेत निळ्या पाखरांचे थवे
तुझ्या वाटेवरची धूळ
आपल्या पंखांवर वाहण्यासाठी.
आकाशाचं मन कळत नाही
वारा होऊन मुक्त झाल्याशिवाय
प्रकाशाच्या देवळात जाता येत नाही
दिवा होऊन भक्त झाल्याशिवाय
म्हणून थोडं वारेपण –
थोडं दिवेपण –
उचललं आहे माझ्या जिराईत अक्षरांनी
तुझ्याच मेघशील जीवनातून
तुझ्याच स्वागताच्या कमानीवर
तोरण लावण्यासाठी.

लोहाराच्या भट्टीतील एखादी कलंदर ठिणगी
झेप घेते आकाशात हरवलेपणानं
काळाच्या परमाणूत का होईना
पण बारीकसा सूर्य होण्यासाठी
क्षणभर दिमाखानं जळण्यासाठी
नंतर अनंत काल संकोचाशिवाय विझण्यासाठी.
तसंच आहे माझ्या शब्दांचं
क्षणाला मारवलेलं हे मोठेपण.

तसं पाहिलं तर कोण तू
    आणि कोण मी ?
कोसांच्या नव्हे तर जगांच्या अंतराने
विभागलेले दोन अनोळखी प्रवासी.
आणि तरीही –
माझ्या सभोवारच्या चिरेबंद काळोखाला
    जातात केव्हा तरी तडे
आणि त्यातून पाहतो मी स्तंभित होऊन
स्वप्नात वितळलेल्या माणसाप्रमाणे
तुझ्या प्रकाशमय विश्वातील
    काही अग्नि-रेषा.
अशाच शंभर आभासात
पहाट रात्रीच्या निःशब्दातून
मी पाहिले आहे तुझे शिल्पचित्र
    तीनशे मैलांवरूनही.

सोमनाथच्या सूर्यद्रोही जंगलात
पृथ्वीच्या गर्भात पाय खोचणाऱ्या विराट वृक्षावर
अपराजित कुऱ्हाड मारणारा तू –
सर्जन डॉक्टरांच्या सभागृहात
डोंगराच्या सुळक्यासारखा उभा राहून
माझ्या देहात महारोगाची लस घाला
म्हणून आव्हान फेकणारा तू –
श्वापदांच्या समूहात सिंहाचा स्वर होणारा
सर्पांच्या प्रदेशात गरुडाचं घर होणारा
वणव्याच्या समोर घनघोर पाऊस होणारा
दु:खाच्या समोर फक्त निर्भेळ माणूस होणारा
दुबळ्या दयेच्या चिखलातून
माणुसकीला बाहेर काढणारा तू –
पृथ्वीवरच्या व्यवहारात ईश्वराचा हात
माणसांपर्यंत पोचवणारा तू –

अरे आम्ही आहोत असे करंटे
की आमच्या पेटेत लागतात पताका
फक्त मंत्री आले तर –
सोनेरी अंबारीचे ऐरावत
जेव्हा रस्त्याने झुलू लागतात
तेव्हा आमचे लाचार हिशेबी हात
जुळून येतात छातीवर –
आमच्या गळ्यातले कोमल गांधार

जातात निषादाच्या तीव्र पट्टीवर
त्याचा जयजयकार करण्याकरता.
आणि तुझ्यासारखे संत
ऐहिकाच्या प्रपंचातील ईश्वरी अंशाचे रखवालदार
निघून जातात गस्त घालीत
अंधारात,
उद्ध्वस्त मनाच्या मोहल्ल्यातून
आसवांच्या दलदलीतून
दुःखानं उसवलेल्या दुनियेवर
अमृताचं सिंचन करीत.
आणि
दोन शतकं गेल्यानंतर
शोधू लागतो आम्ही वाळवंटावर
तुमच्या पायखुणा,
दोन शतकं गेल्यानंतर
आम्ही होतो मशालजी आणि टाळकरी
तुमच्या मखमली पालख्यांचे
तुमच्या मेलेल्या मतांचे,
दोन शतकं गेल्यानंतर
आम्ही होतो मतवाले शूर शिपाई
संरक्षण करण्यासाठी
मातीत मिसळलेल्या तुमच्या प्रेतांचे.

हे महामानवा,

आम्ही देणार आहोत तुला
फक्त फावल्या वेळातला नमस्कार –
एखादा गुच्छ
एखादा हार –
तीस पायांवर सरपटणाऱ्या कॅलेंडरातील
एखादा शनिवार, रिकामा रविवार.
पण तरीही –
त्यातल्याच एका साक्षात्कारी क्षणाला
आम्हाला कळतं –
आज सारा संसार उभा आहे
    क्रांतीच्या दाराशी
जुने पडते आहे
नवे घडते आहे
काळाच्या स्मशानातून उठलेली भुतावळ
जमिनीवरती जटा आपटीत
रडते आहे
    रक्तबंबाळ होऊन.
मातीतून उठत आहेत गर्जना करीत
लक्षावधी प्रचंड आकार
पोलादाच्या कारखान्यातील
जळत्या राक्षसी तुळयांसारखे
    तांबडेलाल,
काही तोडण्यासाठी
काही जोडण्यासाठी.

या ऐतिहासिक हलकल्लोळात
सनातन आणि अजिंक्य आहे
ते फक्त तुझ्यासारख्याचं
हात उभारून काळाच्या किनाऱ्यावरून धावणारं
संग्रामशील माणूसपण.

" तुम्ही जाता तुमच्या गावा
  अमुचा रामराम घ्यावा. "

हे यात्रिका,
विस्कटलेल्या शरीरांचा
चुरगळलेल्या आत्म्यांचा जथा घेऊन
तू तुझ्या मार्गानं जा
  मागे वळून पाहू नकोस
जो हिशेब कधी केला नव्हतास
  तो यापुढेही कधी करू नकोस.
तुला साथसोबत आम्ही करणार नाही
आमच्या दिवाणखानी दिव्यांचा प्रकाश तुझ्या रात्रीवर
  पडणार नाही
तुझ्या अलौकिक वेदनेसाठी आम्ही रडणार नाही
आमच्या जयघोषांच्या जमावातही
  तू राहणार आहेस एकटा
दक्षिण ध्रुवावरील बर्फासारखा
  अगदी एकटा.

पण असेच एकाकीपण
    लाभले होते ख्रिस्ताला
ज्याच्या हाताचा ठसा
    मला दिसतो आहे तुझ्या हातावर
असेच एकाकीपण
    लाभले होते बुद्धाला
ज्याच्या प्रज्ञेचे किरण
    मला दिसताहेत तुझ्या पथावर
हीच तुझी सोबत
आणि हेच तुझे संरक्षण ...

" जेथे जाशी तेथे – तो तुझा सांगाती
    चालवील हाती – धरोनिया. "

आश्चर्य

ती आदिवासी म्हातारी
प्राणांतिक भयाने धडपडत
डोंगराच्या कडेला गेली
आणि चिकटून उभी राहिली
पालीसारखी, खडकाला.
उघडीवाघडी
हजार सुरकुत्यांच्या कातडीत कोंबलेली
हाडांची जीर्णाकृती.
मी क्षणभर आदिवासी झालो
आणि तिच्याकडे पाहिलं,
अहो आश्चर्य –
तिच्या एका थानाच्या गाठोळीवरून
लोंबत होतं आपलं पार्लमेंट
आणि दुसऱ्या गाठोळीवरून लोंबत होतं
आमचं साहित्यसंमेलन.

याचक

असा याचक
त्याच्या हातातील कटोरा
कशानेच भरत नव्हता;

नृपाळांनी टाकली
सिंहासने
कुबेरांनी टाकली
सुवर्णाची भांडारे
तरीही तो रिताच.

पंडितांनी शब्द टाकले
पुरोहितांनी धर्म टाकले
साधूंनी सत्त्व टाकले
वीरांनी कर्म टाकले
तरीही तो रिताच.
मग याचक आला
एका भिकारणीच्या दाराशी,
जिथे ती उघड्या स्तनाने
पाजीत होती
आपल्या पोराला.

याचक म्हणाला
माई भीक वाढ,

भिकारणीने पोर बाजूला सारले
आणि स्तनावर पान्हाळलेले
दुधाचे दोन थेंब
त्याच्या कटोऱ्यात टाकले,
कटोरा भरून गेला
शिगोशिग
अथांग समुद्रासारखा.

आता तो याचक
दाता होऊन
त्या दुधाचे थेंब वाटतो आहे
पृथ्वीवर, सर्वांना.

म्हणूनच
इतके सारे होऊन
होत असून
माणसाची जात
अद्यापही जिवंत आहे.

प्रेमयोग

प्रेम –
कुणावर करावं ?
        कुणावरही करावं.

प्रेम –
राधेच्या वत्सल स्तनावर करावं
कुब्जेच्या विद्रूप कुब्रडावर करावं,
        भीष्मद्रोणांच्या थकलेल्या
        तीर्थरूप चरणांवर करावं,
        दुर्योधन-कर्णाच्या अभिमानी
        अपराजित मरणावर करावं,
प्रेम कुणावरही करावं.

प्रेम –
सुदामा नावाच्या भटजीवर करावं
अर्जुन नावाच्या राजेंद्रावर करावं,
        बासरीतून पाझरणाऱ्या
        सप्तस्वरांच्या चांदण्यावर करावं,
        यमुनेचा डोह जहरून टाकणाऱ्या
        कालियाच्या फण्यावरही करावं,
प्रेम कुणावरही करावं.

प्रेम –
रुक्मिणीच्या लालस ओठांवर करावं
वक्रतुंडाच्या हास्यास्पद पोटावर करावं,
        गाईच्या नेत्रांतील
        अथांग कारुण्यावर करावं,

मोराच्या पिसाऱ्यातील
अद्भुत लावण्यावर करावं,
प्रेम काळजाच्या नात्यावर करावं
आणि खड्गाच्या पात्यावरही करावं,
प्रेम कुणावरही करावं.

प्रेम –
गोपींच्या मादक लीलांवर करावं
पेंद्याच्या बोबड्या बोलावर करावं,
यशोदेच्या दुधावर –
देवकीच्या आसवांवर –
प्रेम बलरामाच्या खांद्यावरील
नांगराच्या फाळावर करावं,
कंसाच्या काळजातील
द्वेषाच्या जाळावर करावं,
ज्याला तारायचं
त्याच्यावर तर करावंच
पण ज्याला मारायचं
त्याच्यावरही करावं,
प्रेम कुणावरही करावं.

प्रेम –
योगावर करावं
भोगावर करावं.
आणि त्याहूनही अधिक
त्यागावर करावं.

प्रेम –
चारी पुरुषार्थांची झिंग देणाऱ्या
जीवनाच्या द्रवावर करावं,
आणि पारध्याच्या बाणानं घायाळ होऊन
अरण्यात एकाकी पडणाऱ्या
स्वतःच्या शवावरही करावं,
प्रेम कुणावरही करावं.
कारण –
प्रेम आहे माणसाच्या
        संस्कृतीचा सारांश
त्याच्या इतिहासाचा निष्कर्ष
आणि भविष्यकालातील
त्याच्या अभ्युदयाची आशा
एकमेव !

संस्कृती

अखेरत:
संस्कृती म्हणजे
माझ्या मनाचं सामर्थ्य
जे अपार आहे
त्याला किनारा घालण्याचं.
विश्वात्मक ईश्वरतेला
मंदिराचा ... मूर्तीचा ...
मृत्यूच्या अतीर सागराला
मोक्षाचा ... भक्तीचा ...
प्रेमाच्या मुक्त उर्मीला
नात्याचा ... सक्तीचा ...
ही संस्कृती
मला तारते आहे
मारतेही आहे.

मराठी ग्रंथ संग्रहालय ठाणे
२५९९
क्रमांक २५९९९
५-१२-९९
संदर्भ शाखा

झोपेन माताजी

झोपेन माताजी,
या बिछान्यावर झोपेन
आणि त्याही बिछान्यावर झोपेन.
त्या बिछान्यावर झोपेन, माताजी,
तेव्हा तो असेल तुमच्या हिशेबी
फक्त एक लांबड्या शाईची रेघ
केसपेपरच्या तळाशी मारलेली--
इथे औषध संपलं.
नगरपालिकेच्या दफ्तरातील
एक नोंद--
एक मतदार संपला.
...एक गिऱ्हाईक संपलं
एक दोस्त संपला
एक बाबा संपला एक दादा संपला
एक हा संपला अन् एक तो संपला.
एक माणूस संपला
एक आकाश संपलं
एक पृथ्वी संपली
हे कोणालाच जाणवत नाही.
आणि हीच दुनियेची
ताकद आहे, माताजी,
माणसं मिटली तरी

संबंध चिरंतन असतात.
म्हणून आपण
थडग्यावर झाडाची फुलं वाहतो
आपली मनं वाहात नाही.
जगणं हे सार्वभौम असल्यानं
मरण शरमिंदं होऊन
सरपटत राहतं काही काळ
निवडुंगातून फिरणाऱ्या
जखमी नागासारखं,
फक्त--
माळ्याच्या दुकानात
वाचनालयाच्या कपाटात
जयंतीमयंतीच्या जांभयात,
आणि कदाचित
कदाचितच, माताजी.
कोटयवधी माणसातील
एखाद्या वेडपट जिवलगाच्या
आठवणीत--

(' आनंद ' नाटकातून)

प्रेम म्हणजे –

पुरे झाले चंद्रसूर्य
पुरे झाल्या तारा
पुरे झाले नदीनाले
पुरे झाला वारा

मोरासारखा छाती काढून उभा रहा
जाळासारखा नजरेत नजर बांधून पहा
सांग तिला तुझ्या मिठीत
स्वर्ग आहे सारा.

—शेवाळलेले शब्द आणिक
यमकछंद करतील काय ?
—डांबरी सडकेवरती श्रावण
इंद्रधनू बांधील काय ?

उन्हाळ्यातल्या ढगासारखा हवेत राहशील फिरत
जास्तीत जास्त बारा महिने बाई बसेल झुरत
नंतर तुला लगीनचिठ्ठी
आल्याशिवाय राहील काय !

म्हणून म्हणतो जागा हो
जाण्यापूर्वी वेळ
प्रेम नाही अक्षरांच्या
भातुकलीचा खेळ
प्रेम म्हणजे वणवा होऊन जाळत जाणं
प्रेम म्हणजे जंगल होऊन जळत राहणं

प्रेम कर भिल्लासारखं
बाणावरती खोचलेलं
मातीमध्ये उगवूनसुद्धा
मेघापर्यंत पोचलेलं.

शब्दांच्या या धुक्यामध्ये अडकू नकोस
बुरुजावरती झेंड्यासारखा फडकू नकोस

उधळून दे तुफान सगळं
काळजामध्ये साचलेलं
प्रेम कर भिल्लासारखं
बाणावरती खोचलेलं

यौवन

अशी हटाची
अशी तटाची
उजाड भाषा
हवी कशाला

स्वप्नांचे नव
गेंद गुलाबी
अजून फुलती
तुझ्या उशाला.

अशीच असते
यौवनयात्रा
शूल व्यथांचे
उरी वहावे

जळत्या जखमा—
वरी स्मितांचे
गुलाबपाणी
शिंपित जावे.

जखमा द्याव्या
जखमा घ्याव्या
पण रामायण
कशास त्याचे

अटळ मुलाखत
जर अग्नीशी

कशास कीर्तन
असे धुराचे.

उदयाद्रीवर
लक्ष उद्यांची
पहाट मंथर
जागत आहे

तुझ्याचसाठी
लाख रवींचे
गर्भ सुखाने
साहत आहे.

डाक बंगला

इंदूरच्या वाटेवरील
नर्मदेच्या घाटावरील
त्या एकलकोंड्या डाकबंगल्याला
(तू तजबिरीतून विचारतेस)
हे कळलं असेल का ?
कळलं असेल,
कारण कारवारच्या रस्त्यावरील
जंगलात हरवलेल्या
त्या आदिवासी डाकबंगल्यात
मी एकट्यानं पाऊल टाकलं
तेव्हा त्याच्या साऱ्या दारांतून
खिडक्यांतून
एक दबलेला उसासा
धसधसत बाहेर पडला होता.
त्याला कळलं होतं,
आणि एकाला कळलं
म्हणजे सर्वांना कळलं,
कारण ते डाकबंगले असतात;
संयमाच्या डोहात तडफडणारी
आपली सांस्कृतिक
घरे नसतात.

सातवा

चमच्यांच्या स्टँडवर
सात चमचे होते
एक चमचा एक दिवशी
गहाळ झाला.
उरलेल्या सहांच्या गळ्यातून
प्रथमच
अनावर हुंदका फुटला
'ती असती तर' – ते उद्गारले,
तो हरवला नसता.
मीही अनावरपणे
सातवा चमचा झालो
आणि त्याची रिकामी जागा घेऊन
सहांच्या हुंदक्यात
सामील झालो – आणि
पुटपुटलो :
खरं आहे, मित्रांनो,
ती असती तर
मी हरवलो नसतो.

अजूनही

निळ्या जांभळ्या नदीला
आंबेवनाची सावली
भेट पहिलीवहिली
अकल्पित.

भेट दूरस्थपणाची
गर्भरेशमी क्षणांची
सौदामिनीच्या बाणांची
देवघेव.

गुलबक्षीच्या फुलांनी
गजबजले कुंपण
वेचू लागला श्रावण
मोरपिसे.

ओल्या आभाळाच्या खाली
इंद्रचापाचे तुकडे
तुझा करपाश पडे
जीवनास.

कधी रेताडीचे रस्ते
कधी मोहरली बाग
कधी प्रासादास आग
कर्पुराच्या.

सप्तसुरांतुनी गेले
माझ्या जीवनाचे गीत

तुझ्या सारंगीची तान
साथ झाली.

बर्फवाट शिशिराची
आता पुढलिया देशी
तुझ्या मिठीची असोशी
अजूनही.

राणी

बुद्धिबळाच्या पटावरील एक शोकांतिका

तुला काळजाशी घेऊन
मी शंभर वेळा
सांगितलं होतं तुला
की तुझी जागा तू सोडू नकोस,
कधी सोडलीच तर
तिरपी जाऊ नकोस,
जरी तिरपं जाण्याची मुभा
दिली आहे तुला
   विधात्यानं.
पण अखेर डाव असा पडला
की तिरप्या रेषेत
दूरवर उभ्या असलेल्या
बेसावध बिशपला
घायाळ करण्याची प्राणांतिक उबळ
तुला आली;
आणि अविचाराच्या दुर्दम गतीने
तू धावून गेलीस तुफानासारखी
त्या महंताच्या असावधपणावर,
सहजतेनं त्याची हत्या करून
उभी राहिलीस त्याच्या रिकाम्या जागेवर
विजयाचं विषारी हास्य हवेवर पेरीत.

पण तुझ्या हास्यातील उन्माद
पटावर ओघळून पडण्यापूर्वीच
—तुला कळलंच नाही—
एक क्षुद्र प्यादं
पुढे सरसावलं
इतर दोन प्याद्यांच्या जोरात.
आणि तुझ्या आरस्पानी गळ्यावर
त्याने भिरकावला
एक भीषण दयाहीन फास
आपल्या असंस्कृत मूल्यहीन
सामर्थ्याचा.
आता विफल आहे अभागिनी,
तुझं सौंदर्य
तुझं सिंहासन
तुझ्या पदक्षेपात गुंतलेली
    माझी अपेक्षाही.
तीन प्याद्यांनी चिरडलेलं
तुझं शव
पडणार आहे पराभूतपणानं
त्या अटळ खोक्यामध्ये
तू मारलेल्या
बिशपच्या शवावर.

तळघर

ती हसत होती – सैरभैर –
तेव्हा त्या हास्याच्या पायऱ्या उतरून
मी खाली गेलो – खोलवर
आणि पोचलो
    एका तळघराशी.
तळघर होते सुबक
संगमरवरी
ताजमहालाच्या तळघरासारखे;
आणि तिथल्याप्रमाणेच इथेही
होती एक –
छोटीशी कबर
गुलाबाच्या पाकळ्यांनी झाकलेली,
धुपाच्या दाट सुगंधात वेढलेली
झुलत्या दिव्याच्या, मंद प्रकाशात
संध्याकालीन पाणकमळासारखी
मिटून पडलेली.
आणि मग माझ्या लक्षात आले
तिचे सैरभैर हसणे
म्हणजे एक
    ताजमहालच होते.

मौन

शिणलेल्या झाडापाशी
कोकिळा आली
म्हणाली, गाणं गाऊ का ?
झाड बोललं नाही
कोकिळा उडून गेली.

शिणलेल्या झाडापाशी
सुग्रण आली,
म्हणाली, घरटं बांधू का ?
झाड बोललं नाही
सुग्रण निघून गेली.

शिणलेल्या झाडापाशी
चंद्रकोर आली,
म्हणाली, जाळीत लपू का ?
झाड बोललं नाही
चंद्रकोर मार्गस्थ झाली.

शिणलेल्या झाडापाशी
बिजली आली
म्हणाली, मिठीत येऊ का ?
झाडाचं मौन सुटलं
अंगांगातून
होकारांचं तुफान उठलं.

आशा

आभाळ
ढगांनी गच्च दाटलेलं,
निराशय निरुद्देश
आथिलेपणात गोठलेलं,
सारं वस्तुजात
अचेतन भावहीन
शून्यस्थितीत साचलेलं,
पाखरं म्हणावीत
तर ती भयग्रस्त
कोटरात दडलेली,
सूर्याची ज्वलनं म्हणावीत
तर ती पराभूत
अभ्रामागे अडलेली,
तुफानाची तांडवं मागावीत
तर ती डोंगदऱ्यांत
मूर्च्छित पडलेली,
ना स्वर ना साद
ना गीत ना नाद
आकाशधरेतील
अवघे प्राणतत्त्वच
मालवलेले.
जीवनाच्या

या सर्वस्पर्शी पराभवात
आशा
आव्हान
आहे एकच – एकमेव –
झुडपाझुडपामधून बागडणारे
ते राजवर्खी पंखांचे
एकुलते
फुलपाखरू.

माउंट अबू

हा सूर्य तो नव्हे
जो मी मावळताना पाहिला
माझ्या गावाच्या माळावर
गोदेच्या तीरावर,
किंवा तोही नव्हे
जो उतरला समुद्राच्या अथांगात
कारवार गोव्याच्या बीचवर,
नर्मदेच्या घाटावर
अनेक डोंगरांवर
अनेक क्षितिजांवर,
तो हा नव्हे – हा सूर्य
आहे खास राजस्थानी
शंभर सरोवरांच्या निळ्या जांभळ्या
रुजाम्यावरून चालत आलेला,
एकलिंगजीच्या दाराशी विसावलेला
दिलवराच्या संगमरवरी स्वप्नात
हरवलेला
हळदीघाटाच्या पिवळ्या मातीत
माखलेला,
दुर्गांच्या उध्वस्तातून ओघळलेला
हा सूर्य –
– केशरी पागोटे किरमिजी फरगोल –

होतो आहे अदृश्य –
अलगद – वरच्यावर –
सोनेरी धुळीच्या कालसागरात
या भूमीच्याच
    इतिहासासारखा.

कारवार

काही स्फुटे : काही यमके

अस्तरवीची
एक पाकळी
सांध्य घनांच्या
जंगलामध्ये
जळते आहे
त्या तेजाची
गहन एकता
इथे किनाऱ्या-
वरती मजला
कळते आहे.

*

हजार लाटा क्षितिजापासुन
मुक्तकुंतला धावत येती
या पुळणीवर थबकुन मजला
अवकाशाचा आशय देती.

*

मला एकटा
पाहुन येथे
लहरीलहरींत
कुजबुज होते
...होय सयांनो
खरे असे ते.

दूर दूर त्या दिवसापासुन
आलो येथे दरियापाशी
फेसळती पण या दरियावर
त्या दिवसाच्या धूसर राशी.

*

गर्द लोकरी
रान लपेटुन
जळात डोंगर
फिरवित कंदिल
करी पहारा.
दर्यावरती
दुभंगलेल्या
मम नजरेला
त्याच दिव्याचा
जरा सहारा.

*

इथे जळाच्या खोल तळाशी
इंद्रधनूंचे गाव असावे
दर्यावर मग मोरपिसांचे
विशाल पंखे का न दिसावे.

*

हेच पांथघर अशीच वरता
होती खोली
अशीच होती रात्र तुफानी
ओली ओली
असाच होतो घशात ओतित
जळती धारा
त्या पाण्याला परी न गवसे
आज किनारा—
–असे वाटते एक पिसा मी
अपार भेसुर अभावांतुनी
धावत आहे,
भयाण मरक्या निःशब्दांतुन
दोन शब्द ते-अता–पुरे–चे
शोधत आहे.

सूर्य

सूर्य लाडका आला माझा
लखलखणारा किरीट माझ्या
 विश्वघराचा,
प्रकाशदाता जीवनदाता
चिर सांगाती या एकाकी
 मुशाफिराचा.

सूर्य सदाशिव आला माझा
रूपनगर तो रोज बांधतो
 माझ्यासाठी,
युगायुगांची जीवनरेषा
जीवनास मम जोडुन देतो
 तो जगजेठी

रात्र मला ज्या तळ्यात टाकुन
नग्नपणाने निघून गेली
 त्यातुन वरती
तटावरी आणून तयाने
पुन्हा दिले मज दिगंत माझे
 माझी धरती.

राजसागर

हिमहंसांच्या तरल पिसांची
मेघामधल्या स्वप्नफुलांची
नाजुक मलमल अंगावरची
घाटचिऱ्यावर
अलगद फेडून
पुनव उतरली जलाशयी त्या,
आणि पसरता पाण्यावरती
तिच्या अनावृत लावण्याचा
शुभ्र ताटवा,
दुर्ग पहाडावरिल पुराणा
कंपित झाला
भग्न कमानीमधून त्याच्या
एक उसासा वादळतेने
धुमसत गेला

डोह

एकदा एक चंद्र
राजहंसी पंखांचा
रात्रीच्या मनात उमललेला
एक राजीव आभास–
एकदा एक इंद्रधनुष्य
वर्षेच्या श्यामल स्तनावरून
वासनेप्रमाणे ओघळणारा
एक रंगविलास
ढगांचे भस्म फासून
तपाचरणास बसलेले
विराट मौनात हरवलेले
असे एक आभाळ–
एकदा एक वणवा
किनाऱ्याजवळ पेटलेला
पृथ्वीच्या अशांत काळजातून
उधाणलेला जाळ–
एकदा एक कबूतर
एकदा एक कोकिळा
एकदा एका हरिणाची
बिलगलेली तहान–
असे काही काही
साठवले होते जळात
आता ग्रीष्म मागतो आहे
त्या सगळ्याचे दान.

पळस

मेघांच्या पळसाचा
अस्तावर जाळ
अस्ताच्या कंठात
माणकांची माळ

माणकांच्या माळेला
केशराचे पाणी
केशराच्या पाण्यात
बालकवीची गाणी

बालकवीच्या गाण्यात
एक उदास पक्षी
पक्ष्याच्या पंखावर
श्रावणाची नक्षी

श्रावणाच्या नक्षीत
देवळांचे कळस
कळसावर पुन्हा
मेघांचे पळस.

अस्तानंतर

जाणतो मी अस्तकाळी
या नभाचे सत्त्व सारे
मावळे सूर्यासवे.

जाणतो की धूसरावर
वाहती खग सांज वेळी
ती नभाची आसवे.

गर्द झाडांच्या तळाशी
सावल्या हलती, नभाच्या
भीतिचे थरकाप ते.

वादळे करती जळावर
वा गुहेतुन नाद भीषण
हुंदके आलाप ते.

जाणतो या मध्यरात्री
जी तमावर प्रकट होते
तारकांची संपदा.

या नभाचा या तमाचा
तो प्रकाशाशी उद्याच्या
एक दुर्दम वायदा.

याच मातीतून

इथे पुरला आहे
परमेश्वर
जो होता मध्याधार
    सर्व धर्मांचा
विविध नावे विविध रूपे
धारण करणारा,
नवसाला पावणारा
पाप पुण्ये विकणारा
दहा माणसांना संत
पण लाखांना सैतान बनविणारा,
पृथ्वीच्या हिरण्यागार
    उन्मेषावर
माणसाचे रक्त ओतणारा,
दुर्बळांचा दावेदार
आणि बलवंतांचा दास असणारा.
पण याच
जागेवरच्या मातीतून
आता उगवतोय
पृथ्वीच्या गर्भातील सत्त्वाची
साक्ष देणारा
एक लखलखीत अंजिरी कोंब

नव्या ईश्वरतेचा,
जिचे पर्यायी नाव
नास्तिकताही असू शकेल.

तो

दिवाणखान्यात बसून
चारचौघांच्या संगतीत
मी जेव्हा तुझे अस्तित्व नाकारतो
तेव्हा आकाशाचे एक दार
किलकिले करून
तू पाहतोस माझ्याकडे कौतुकाने
कुतूहलानेही,
आणि सगळे निघून गेल्यावर
ताऱ्याच्या अंधुक प्रकाशात
तू उतरतोस माझ्या एकांतात
आणि समोरच्या खुर्चीवर बसून
म्हणतोस – अभिनंदन
तुझे विवेचन छानच होते
इतके की मलाही शंका आली
माझ्या अस्तित्वाची –
पण तरीही मला माहीत आहे
मला मानणाऱ्यांमध्ये
    तू अग्रेसर आहेस
फक्त तुझा दिवाणखाना
तुझ्या काळजापासून
    फार दूर आहे, इतकेच.

भीती

आपण काही काल असतो
आणि नंतर
अनंत काल नसतो
एवढं एकच खरं.
हे अस्तित्व
अल्पकालीन असलं तरी
लक्षावधी प्रकाशधारांनी
वैश्विक काळोखाला कापणारं,
सहस्र मुखांनी
अनुभूतीच्या प्रत्येक स्तनाग्राला
ओठ भिडवून त्यातील मैफल
अधाशीपणानं स्वतःत ओढणारं;
म्हणूनच नसण्याची कल्पना
दशदिशांत पल्लवलेल्या
आमच्या असण्याला सहन होत नाही.
म्हणूनच –
धर्म धर्मग्रंथ आणि प्रेषित
संत मवाली नेते ज्ञाते आणि सैनिक ...
सारे सारे जण
नास्तित्वाची भीती मालवण्यात
गुंतलेले.

पुतळा

माझ्या या युगाइतके
इतिहासातील कोणत्याही युगाने
पेटविले नव्हते रक्तरंजित वैर
परमेश्वराशी.
दिसताहेत मला
सहस्र कट्यारी, ईश्वराच्या मारेकऱ्यांनी
उपसलेल्या,
त्याच्या उरातील रक्त
तांबडे आहे आपल्याप्रमाणे
की पांढरे आहे खाचलेल्या वृक्षांतून वाहणाऱ्या
द्रवाप्रमाणे
हे शोधण्यासाठी आसुसलेल्या.
या कट्यारीचे वार
होत नाहीत त्याच्या देहावर,
कारण त्याची सनातन सवय
आपणच निर्माण केलेल्या दृश्यांतून
अदृश्य राहण्याची
अजूनही कायमच आहे.
या कटयारी पोचत नाहीत
त्याच्या शरीरापर्यंत
कारण –

ज्या क्षणी विश्व निर्माण करण्याची ऊर्मी
स्फुरण पावली त्याच्या अंतःकरणात
त्याच क्षणाला विसर्जन पावली
त्याची अवघी शरीरता.
परार्ध प्रेरणांच्या ठिणग्या
उधळल्या त्या विसर्जनांतून
काळाची किनार नसलेल्या भयाण
अभावाच्या दलदलीवर
आणि एकेका ठिणगीतून
फुटायला लागले अपूर्व अद्‌भुत कोंब
रूपवान् अस्तित्वाचे
अरूप जाणिवांचे.
आणि तरीसुद्धा –
मीही सामील झालो होतो
या मारेकऱ्यांच्या जमावात
अनेकदा
आणि अजूनही होतो
केव्हातरी.
लाल द्वेषाची पिसे नजरेमध्ये खोचून
लोखंडी क्रोधाचे हातोडे परजीत
मी धावून जातो
मीच निर्माण केलेल्या
त्यांच्या संगमरवरी पुतळ्यावर,
आणि फोडल्यावर तो पुतळा

ध्यानात येते माझ्या
की मी फोडला आहे फक्त संगमरवरी दगड
पाथरवटाच्या कौशल्याने.

मराठी ग्रंथ संग्रहालय ठाणे
ग्रा. क्र. ....
ग्रंथ शाखा (स्थळ प्रत)

नजर

मार्क्स रसेलसारखे
सारे निरीश्वरवादी
थांबतात सृष्टीच्या उगमाशी असलेल्या
एका कायद्यापाशी.
उदय नाही, अंत नाही
रूप नाही, रंग नाही
अल्याड नाही पल्याड नाही
अशा पार्थिव कायद्यापाशी
एका स्वयंभू जाणीवहीन अस्तित्वापाशी.
माझ्या तर्काला हे पटते
आणि तरीही वाटते
की या निरीश्वरवाद्यांनी
उत्तर रात्री उठून
पाहिलेले नाही कधीही
चांदण्यांनी खचलेले
अपार धूसराने ओथंबलेले आकाश
माझ्या नजरेने.

नक्षत्रांनो

हे नक्षत्रांनो,
तुम्हीही
माझ्यावर अपार प्रेम केलंत.
लक्षावधी प्रकाशवर्षांच्या अंतरावर
भ्रमण करणारे
तुमचे विश्वात्मक ज्वालांचे
अगम्य विस्तार
निशिगंधाच्या प्रकाशित गुच्छासारखे
या आकाशात प्रगटले,
ते माझ्यासाठीच.
कोठल्या मैदानावर पडून
माझ्या जीवनाचा धागा
मी तुमच्या अस्तित्वाशी
बांधीत बसलो
तेव्हा –
संसारातील सारं वात्सल्य
तुमच्या दृष्टीत उमललं;
निद्रिस्त मुलाच्या कपाळावरील केस
आईनं बाजूला सारावेत
त्याप्रमाणे
माझ्या मन:स्थितीचे

सारे अस्वस्थ किनारे,
–उदासीनतेचे उद्वेगाचे,
तत्त्वज्ञानाचे तत्त्वशोधाचे
केव्हा देहातून द्रवणाऱ्या
शबल वासनेचे,
केव्हा मनात उजळणाऱ्या
धूसर साधनेचे –
हलक्या हाताने बाजूला सारून
तुम्हीच मला उचललंत
सहस्र प्रकाशहस्तांनी
आपल्या उराशी
आणि म्हणालात :
जगणं म्हणजे प्रेम करणं
फक्त प्रेम करणं,
मग ते जगणं तुझं असो,
आमचं असो
अथवा तुला-मला निर्माण करणाऱ्या
त्या परात्पर शक्तीचं –
परमात्म्याचं असो.

अनामंत्रित

तुझी ही मुलखावेगळी क्रीडा
मला समजत नाही.
मेघमालेला स्वर भिडवून
सहस्र दीपांच्या प्रकाशात
महोत्सवाच्या मंडपातून
मी तुला आवाहन केले
तेव्हा तुझा सोनेरी रथ
तोरणांनी शृंगारलेल्या रस्त्यावरून
रिकामाच गेला.
उरातील असह्य जखमा
हाताने दाबून
रक्तरंजित रस्त्याने मी धावत आलो
सहाय्याची याचना करण्यासाठी
तुझ्या दाराशी,
तेव्हा मी पाहिली क्षितिजावर
फक्त तुझी सावली
माझ्याकडे पाठ फिरवून
निर्दयपणाने
अंधारात अदृश्य होणारी.
आणि आता
या मृत्युयात्रेत मात्र
जेव्हा माझ्या शून्यारलेल्या मनात
तुझ्या अस्तित्वाची

यादही नसते,
तेव्हा
सर्वांकडून दुर्लक्षित असा तू
माझ्या खांद्यावर हात ठेवून
माझ्याबरोबर
अनामंत्रित
चालत आहेस.

पराभवासाठी

पहाटरात्रीच्या रहस्यजड अंधारात,
आकाशात उतरलेल्या
चंद्रकोरीतून झिरपणारे इंद्रनील पाझर पिऊन,
स्वत:शीच बारीक थरथरतात,
मंद्रात झंकारतात,
घनदाट जंगलातील
टेलिग्राफच्या खांबावरील
आत्ममग्न तारा—

उंच घुमटाच्या कडेला विलगून
नि:स्तब्ध झोपलेले
कोणी एक एकलकोंडे पाखरू,
एकांतावर कोरलेल्या
अचेतन चित्रासारखे,
अकस्मात चाळवते
अंतरंगातील काही आग्रही आवेगाने,
स्वप्नात ऐकलेल्या एखाद्या हाकेने
आणि क्षणार्धात
पंखांची शिडे उकलून
सरळ झेप घेते आकाशात—

अशीच जाग येते केव्हातरी

संसृतीच्या अंधारात रुतलेल्या
माझ्या मनाला :
ते थरथरते टेलिग्राफच्या तारांसारखे,
मंद झंकारते स्वतःशी
आणि उडून जाते त्या पाखरासारखे
जीवनाची साचल नसलेल्या
पहाटच्या रहस्यजड आकाशात
एका अटळ पराभवासाठी.

सीमा

हा अंतस्थ संघर्ष
सहस्त्र सीमांचा –
प्रत्येक सीमा झुंज देत
मला अडवते
आणि अखेरी वाटही देते
पुढील सीमेपर्यंत जाण्यासाठी.
सर्व सीमांवर मात करीत
मी अखेर येऊन ठेपतो
एका निःसीम
वैश्विक शून्याच्या अंतराळात
जेथे माझ्या अस्तित्वाचा
आशय आणि आकारही
विरघळून जातो;
मग मी भयानक एकाकी, निरालंब
आणि भयभीत
पराभूत शरमिंदा होऊन
पुन्हा धावत जातो माघारी
माझ्या परिचित मातीतील
त्या सहस्त्र सीमांकडे
त्यांच्या संघर्षांकडे.

असीम

माझ्या खिडकीच्या तावदानापासून
आकाशगंगेतील
सर्वांत दूरच्या ताऱ्यापर्यन्तचे
हे असीम निरर्थक,
कालातीत दिशातीत
निरात्म कायद्यांनी जखडलेलं,
परिणत झालं नसतं
माणसाच्या जाणिवेत,
तर हे परमेश्वरा — परम निरर्थका —
दाराशी बसलेल्या त्या बैलासारखा
मीही राहिलो असतो
केवळ शारीर अस्तित्वाच्या
आल्हाददायक संतोषाच्या
डोहामध्ये डुंबलेला.
पण ते घडलं नाही
आणि म्हणून
या वैश्विक निरर्थकाच्या
एका अणुमात्र कोपऱ्यामध्ये
अर्थाची वसाहत
उभारण्याची जबाबदारी
माझ्यापुरती
शेवटी माझ्यावरच आहे.

....तेव्हा
मी कवी असतो
म्हणजे कोण असतो ?
काय असतो ?—

(ओवी)

आता निंदू कवीश्वर
जे शब्दसृष्टीचे किंकर
सरळ वाक्यें वक्राकार
करिती ते हे कवी ॥

कवी हे सैतानाचे सोयरे
कवी हे रोग-विकृतीचे झरे ।
की संसाराच्या नितळ तनुवरे
ही गलांडेच उमटली ॥

की हे अहंकाराचे आयने
घालती किल्मिषांची दुकाने ।
की हे अंजीरवृक्षाची पाने
अनुचिताचे सोबती ॥

कवी हे सभ्यतेचे मारेकरी
नागवत पंथाचे वारकरी ।
नसते कवी या पृथ्वीवरी
तरी न काही खोळंबते ॥

अहो हे मांसलाचे भोगी
तमोवनातील वैरागी ।
नाना विकृतींच्या बचनागी
धूम्रवलयी पोहती ।।

वासना-कामनांची तळघरे
तेथ ही सर्पजाती संचरे ।
जे देखता खीही शहारे
ते सर्व हे देखती ।।

कवी हे लंपटांचे उद्गाते
प्रथाप्रघातांचे विघ्नकर्ते ।
वीररसाचे विक्रेते
रणभीरू असोनिया ।।

उपमा प्रतिमांची दळे
ती गांजेकसांची वायचळे ।
तारापुष्पांच्या बाष्कळे
भंडावून सोडती ।।

प्रेषिताच आणती आव
खोलीत करती धावाधाव ।
म्हणती घातला घाव
असुंदरावरी ।।

शस्त्रे-शास्त्रवेत्ते नेते
समाजरथ ओढती पुढते ।
धुरेवरी बैसले धुंगुरटे
म्हणे मीच चालवी ।।

हे खरे आहे का ?
असेलही.
आणि तरीसुद्धा

(ओवी)

मी जेव्हा कवी असतो
तेव्हा मी कुणाचाच नसतो ।
गगनयानापरी होतो
स्फोटाने विलग मी ।।

भ्रमता वैराण प्रांती
इंद्रगुहांची दारे उघडती ।
व्यथा-वेदनाही बहरती
प्राजक्तापरी ।।

या सोमाची चढता नशा
व्यवहारी हरपल्या रेषा ।
अलग करूनी आत्मतोषा
शिल्प त्यांचे बांधतो ।।

ठिणग्या वणव्यापरी विस्तारती
अश्रू सागरापरी कल्लोळती ।
संस्कृतीच्या शृंगाराची महती
तेथे मग लोपते ।।

द्रवता अनुभूतीची अर्कधार
विरघळे त्रिगुणतेचे विखार ।
मन घेतसे साचार
रूप देहाचे ।।

आकळे संतत्वाची प्रकाशता
उजाडे देहदेहीची ईश्वरता ।
मांसलासही पुण्यशीलता
प्राप्त होते ।।

या काव्याच्या विरहकाळी
सहस्र व्याख्यांचा असतो बळी ।
उमलता ही आकाशकळी
व्याख्यातीत होतसे ।।

मिळे असंगतेचा मंत्र-मणी
फिटे संकेताची गवसणी ।
सोलीव तत्त्वाचे वासरमणी
उगवती उदयाचली ।।

सचेत सुंदराचा गाव
दिसतो विश्वात ठावोठाव ।
पैलतीरींचा महाराव
मूर्त रूपी पाहतो ।।

कवित्व विकृतींचे गोठवण
नानाविध वेदनांचे कारण ।
तरी मातीचे हेच उधाण
आकाशी उसळते ।।

कागद

जाणत्या जीवनात
सर्वाधिक शोध घेतला
तो कोऱ्या कागदाचा
वर्षानुवर्षे…वर्षानुवर्षे
जेथे गेलो तेथे । कागदांचा संग
अस्मितेचे रंग । टिपावया ॥

प्राणांतिक प्रयत्न
सुचलेलं साचलेलं
जाणवलेलं जाळणारं
त्यावर उमटवण्याचा,
आशेतील आकाश
सत्यातील जमीन

त्यावर नोंदवण्याचा,
मातीच्या मागण्या
नक्षत्रांचे आदेश
कोऱ्यावर कोरण्याचा.

कागदच झाले । जीवाचे आधार
नौकेला बंदर । विश्रांतीस ॥
त्यांनीच खोवले । मंदिलात तुरे
निंदेचे निखारे । तेही त्यांचे ॥

कीर्तीचेही रस्ते । कागदामधून
शून्याला सांत्वन । कागदांचे ॥
असे कागदांचे । माझ्यावरी ऋण
जगण्याचा सण । केला त्यांनी ॥

असे असूनही
आज ते कागदांचे दस्ते
काळे झगे पेहरून
रांग करून
माझ्या दारावरून
चालले आहेत अल्‌विदा करीत
घोगऱ्या स्वरात गाणे गात :
महाठका, ठकविलेस आम्हा
दिलीस दिवटी दावुन तारा ।
बांधलेस शब्दांचे ताबुत
अर्थ दडवुनी मनात सारा ॥

सायोनारा
सायोनारा ॥

भेटीलागी

तुझ्या भेटीलागी
सिद्धता हो सांग
मृत्तिकेचे पांग
तोडले मी ॥

अहंतेचे ऐने
सौहृदाचे आर्त
जुन्या बाजारात
लिलावले ॥

लक्ष संबंधाचे
खणले तणाव
उद्ध्वस्त पडाव
धरेवर ॥

कीर्द खतावण्या
सोडल्या पाण्यात
राखल्या गाण्यात
नोन्दी काही ॥

घेणे होते थोडे
देण्यास ना पार
निर्लज्ज नादार
जाहलो मी ॥

दिवाळखोरीचा
देहलीला दीप

तेजाची तिरीप
तेवढीच ।।

चंद्राचे शारद
सूर्याचे दहन
केले विसर्जन
नभामाजी ।।

आकाशगंगेत
पृथ्वीवर वया
माती गेली न्हाया
आणली ती ।।

जिण्याच्या कूटाशी
केली झटापट
त्याचे वायफट
केरामध्ये ।।

देहतेचे सौध
मनाची गोपुरे
लाल बंदीघरे
वासनांची ।।

त्यांच्याही दाराशी
राजीनामा दिला
सहीशिक्का केला
करारास ।।

पावसाळी घना–
परी पूर्ण आता
होऊनिया रिता
थांबलो मी ॥

त्रिस्सिल्लाच्या फक्त
सनईचे स्वर
काही बरोबर
घेऊ द्यावे ॥

मी

सृष्टीतील सृजनशक्तीचा
मी आहे एक
खास उन्मेष,
जो पूर्वी कधी घडला नव्हता
सृष्टीच्या प्रारंभापर्यंत
आणि पुन्हा कधीही घडणार नाही
सृष्टीच्या अंतापर्यंत
असा एक खास मी !
माझं एक खाजगी आकाश असतं, माताजी,
ज्यात उगवतात चंद्र, सूर्य, तारे
तेही माझेच खाजगी, माताजी,
माझी एक खाजगी पृथ्वी असते
जिच्यावर वावरत असतं
माझं अस्तित्व
एकटं माताजी, अगदी एकटं;
तुम्हा लोकांना मी दिसतो ना, माताजी
तो मी नसतोच –
आणि तसाही नसतोच, माताजी.
तुम्हाला दिसतात त्या फक्त असतात
माझ्या रूपाचा अनुवाद करणाऱ्या
रंगीत चिंध्यांच्या बाहुल्या,
ज्या बनवलेल्या असतात तुम्हीच, माताजी,

स्वत:च्या समजुतीनं
आणि स्वत:च्या सोयीसाठी.
तात्पर्य माताजी,
माणूस आपल्यापर्यंत पोचतो
तो एका संबंधामधून,
पण त्या संबंधाच्या तुकड्याहून
तो केवढा तरी अफाट प्रचंड असतो.
खिडकीच्या काचेतून
उन्हाचा कवडसा आपल्या खोलीत पडतो, माताजी.
पण कवडसाच, माताजी,
सूर्य नव्हे.
हजारो कवडसे पडले तरी
आकाशातील ती ज्वलंत घटना
अनोळखीच राहते
आपल्या जाणिवांना !

('आनंद' नाटकातून)

नदीकिनारी

गावाबाहेरच्या निर्जनात नदीच्या तीरावर
ऊन्हाळ्याने वेढलेल्या खडकावर बसून
तो पाहात होता अविचल
सायंकालीन सावल्यांत मालवणाऱ्या प्रवाहाकडे
विझणाऱ्या झाडांकडे आणि सूर्यास्ताचे स्मरण
काळजात खोचून ठेवणाऱ्या ढगाकडेही.
त्या धूसर वातावरणात हरवला होता तो
पंखातून गळलेल्या पिसासारखा, असंबंधित.
मी त्याला विचारले :
तू कोण आहेस ?
तो हसून उत्तरला भानावर आल्यासारखा
मी तूच आहे —
आपण अविभक्त आहोत आणि तरीही
(तुजमजमध्ये परी केवढी आहे रुंद दरा रे)
आपण दुभंगलो आहोत अपार अजिंक्य अंतराने.
तू तुझ्या वाटेने जा
क्षितिजावरील त्या दिव्यांच्या रोषणाईकडे
संमर्दाकडे, स्मितांकडे, चक्रांच्या गतीकडे
मी येथेच बसून राहणार आहे
या खडकावर — कालातीत

शलाका

गगनापरी जगावे
मेघापरी मरावे ।
तीरावरी नदीच्या
गवतातुनी उरावे ।।

कामार्त स्पर्श फुलवी
देहात चांदराई ।
त्या उत्सवात आत्मा
शिरला कधी न ठावे ।।

सरणात देहता ती
जेव्हा जळून जाई ।
तेव्हाच माणसाला
मिळते जरा भलाई ।।

सौधावरी तनूच्या
तू लावतेस ज्योती ।
तट अंतरी तमाचा
त्याला तडा न जाई ।।

निःसीम विश्व सारे
ज्याचे स्वरूप आहे ।
करण्यास कैद त्याला
भिंतीत भांडणे ही ।।

ज्याला न नाव काही
देऊन नाव त्याला ।
ते नाव राखण्याला
घनघोर ही लढाई ।।

गरिबी निवारण्याला
सरसावतो पुढे जे ।
त्यांनाच लाभती हे
प्रासाद बादशाही ।।

तो मी न चौथऱ्याला
पुतळा उभा जयाचा ।
हा मी तळी तरूच्या
निष्पर्ण गात गाणी ।।

मराठी ग्रंथ संग्रहालय ठाणे
REFBK-0025998
REFBK-0025998